

VZDĚLÁNÍ: HODNOTA O SOBĚ, NEBO PŘÍPRAVA PRO BUDOUCNOST?

John Henry Newman × OECD Learning Compass 2030

Studijní materiál je koncipován jako střet dvou odlišných jazyků, jimiž lze formulovat smysl vzdělávání. Newman hájí liberální vzdělání a kultivaci intelektu jako hodnotu, která nemusí být ospravedlňována vnější užitečností. OECD Learning Compass 2030 naproti tomu formuluje budoucnost vzdělávání prostřednictvím kompetencí, agency, adaptability a schopnosti jednat v proměnlivém světě. Nejde o jednoduché protiklady: OECD zahrnuje také vědění a hodnoty a Newman užitečnost vzdělání nepopírá. Právě tato neúplná opozice je didakticky produktivní.

TEXT A — John Henry Newman: Poznání jako cíl sám o sobě

Zdroj: The Idea of a University, Discourse V: Knowledge Its Own End (1852). Níže uvedený český text je studijní překlad a zkrácená adaptace vybraných částí veřejně dostupného anglického originálu. Zachovává hlavní argumentační linii, nikoli úplné znění přednášky.

Univerzitu lze posuzovat podle jejích studentů i podle oborů, které pěstuje. Jednotlivé oblasti vědění nejsou izolované: navzájem se doplňují, opravují a vyvažují. Vzdělávání proto nemá člověku pouze předat soubor jednotlivých poznatků, nýbrž umožnit mu chápat jejich vzájemné vztahy a místo v širším celku.

Může se zdát paradoxní tvrdit, že poznání je cílem samo o sobě. Přesto právě takové poznání nazýváme liberálním. Je svobodné tehdy, když není podřízeno nějakému bezprostřednímu vnějšímu účelu. Filosofické poznání není cenné pouze proto, že nám umožní něco vyrobit, získat zaměstnání nebo dosáhnout jiného praktického výsledku. Je dobrem již tím, čím je.

Rozdíl mezi pouhou informovaností a vzděláním spočívá v působení rozumu. Poznání se stává filosofickým tehdy, když člověk jednotlivé poznatky neukládá vedle sebe, ale rozumí jejich vztahům, dokáže je porovnávat, uspořádávat a posuzovat jako součást celku. Takové poznání není něčím, co lze podle potřeby vzít z knihy a poté odložit. Stává se osobním vlastnictvím a trvalou dispozicí mysli.

Proto je přesnější nazývat univerzitu místem vzdělávání než pouhého vyučování. Můžeme být instruováni v postupech, řemeslech či praktických dovednostech, jejichž účel leží mimo ně samotné. Vzdělání však působí na samotnou strukturu našeho myšlení. Kultivuje intelekt, a právě kultivace mysli je hodna úsilí sama o sobě.

Existuje tedy poznání, které stojí za to získávat pro ně samotné, nikoli jen pro to, co nám umožní vykonat. Je možné namítnout, že každé poznání musí mít nějaký další účel a že bez praktického či morálního výsledku ztrácí hodnotu. Taková námitka však přehlíží, že rozumová dokonalost je sama lidským dobrem, podobně jako zdraví těla nebo mravní ctnost.

Tím není řečeno, že liberální vzdělání je neužitečné. Naopak: člověk s kultivovaným intelektem získává schopnost přesně myslet, rozlišovat, srovnávat, vidět věci ve vzájemných souvislostech a nenechat se snadno ovládnout jednostranným hlediskem. Praktické účinky však nejsou tím, co původně zakládá hodnotu vzdělání. Užitečnost je důsledkem, nikoli posledním měřítkem.

Univerzitní vzdělání má proto směřovat ke kultivaci intelektu jako takového. Jeho cílem není mechanická produkce určitého výsledku. Má naučit rozum dobře uvažovat o rozličných věcech, směřovat k pravdě a dokázat ji uchopovat. Taková formace není úzkou profesní specializací, ale rozšířením mysli.

Je-li člověk vzdělán pouze v jediném úzkém oboru bez vědomí jeho vztahů k ostatním oblastem poznání, může být odborně zdatný, ale jeho intelekt nemusí být skutečně kultivovaný. Liberální vzdělání má bránit právě této fragmentaci: umožňuje vidět celek, vážit argumenty, rozpoznávat meze vlastního oboru a přisuzovat jednotlivým věcem jejich přiměřené místo.

Vzdělání tedy nelze redukovat na otázku: K čemu mi to bude? Tato otázka je legitimní, není však otázkou jedinou. Je třeba se ptát také, co určitý druh poznání činí s lidskou myslí a jakou kvalitu myšlení vytváří. Vzdelání je v tomto smyslu vnitřní proměnou člověka, nikoli pouze akumulací prostředků k dosažení vnějších cílů.

TEXT B — OECD Learning Compass 2030: kompetence pro utváření budoucnosti

Zdroj: OECD Future of Education and Skills 2030, Learning Compass 2030. Následuje autorská studijní rekonstrukce založená na oficiálních koncepčních dokumentech OECD; nejde o doslovný překlad.

OECD Learning Compass 2030 vychází z otázky, jaké znalosti, dovednosti, postoje a hodnoty budou mladí lidé potřebovat, aby dokázali prospívat v budoucnosti a současně přispívat k individuálnímu i společnému well-being. Vzdelávání je zde spojeno s potřebou orientovat se ve světě charakterizovaném rychlou změnou, komplexitou a nejistotou.

Metafora kompasu je záměrná. Student nemá pouze následovat pevně stanovenou cestu, ale má být schopen nacházet směr v nových a neznámých situacích. Vzdelávání proto rozvíjí student agency: schopnost stanovovat cíle, reflektovat, jednat odpovědně a ovlivňovat vlastní život i svět kolem sebe.

Kompetence nejsou chápány jako pouhé praktické dovednosti. Zahrnují vědění, dovednosti, postoje a hodnoty a předpokládají jejich mobilizaci v konkrétních situacích. V tomto smyslu nejde o odmítnutí znalostí, nýbrž o jejich propojení se schopností jednat.

Learning Compass zdůrazňuje tři transformační kompetence: vytváření nové hodnoty, vyrovnávání se s napětími a dilematy a přijímání odpovědnosti. Studenti mají být připraveni nejen reagovat na změnu, ale také se podílet na utváření budoucnosti.

Vytváření nové hodnoty souvisí s inovací, kreativitou a hledáním nových řešení. Vyrovnávání se s napětími a dilematy předpokládá schopnost pracovat s rozpory a různými perspektivami. Přijímání odpovědnosti vyžaduje reflexi důsledků vlastního jednání a schopnost posuzovat je s ohledem na druhé a širší společenské cíle.

Významnou součástí rámce je cyklus anticipace, jednání a reflexe. Student má být schopen předvídat možné důsledky, jednat a následně své jednání vyhodnocovat. Vzdelávání se tak orientuje nejen na osvojení existujícího obsahu, ale na jeho použití v situacích, které nelze předem plně předvídat.

Agency zároveň neznamena izolovanou autonomii jednotlivce. OECD pracuje také s pojmem co-agency: jednání studenta vzniká ve vztazích s učiteli, spolužáky, rodinou a komunitou. Vzdelávání má proto rozvíjet schopnost spolupracovat a spoluutvářet společné prostředí.

V tomto pojetí se význam vzdělání silně váže k budoucímu jednání. Otázkou není pouze, jaké vědění má člověk mít, ale co s ním dokáže dělat v nových podmínkách, jak je dokáže kombinovat s hodnotami a postoji a zda díky němu dovede odpovědně ovlivňovat svůj život a společnost.

Úspěšné vzdělávání tak připravuje studenty na svět, jehož konkrétní podobu neznáme. Nemůže jim poskytnout hotový návod pro každou budoucí situaci. Může však rozvíjet orientační schopnosti, kompetence a odpovědnou agency, díky nimž budou schopni v nejistotě jednat a spoluutvářet budoucnost.

Osa srovnání

Otázka	Newman	Learning Compass
Primární smysl vzdělání	Kultivace intelektu; poznání má vnitřní hodnotu.	Schopnost orientovat se, jednat a utvářet budoucnost.
Vztah k užitečnosti	Užitečnost je legitimní důsledek, nikoli základní měřítko.	Význam vědění se explicitně propojuje s jeho mobilizací v jednání.
Klíčový pojem	Liberal knowledge / cultivation of mind.	Competencies / student agency.
Časová orientace	Pravda a intelektuální formace nejsou odvozeny od budoucích potřeb.	Silná orientace na budoucí výzvy, změnu a nejistotu.
Riziko při radikalizaci	Održení vzdělání od sociálních a profesních potřeb.	Instrumentalizace vzdělání podle anticipovaných potřeb budoucnosti.

Otázky pro diskusi

1. Má vzdělání hodnotu, i když nelze ukázat, k čemu bude absolventovi prakticky užitečné?
2. Je rozlišení mezi věděním a kompetencí skutečné, nebo je kompetence pouze jiným způsobem, jak o vzdělání mluvit?
3. Co ztrácíme, začneme-li vzdělávání ospravedlňovat především budoucími potřebami společnosti a trhu práce?
4. Co naopak ztrácíme, pokud odmítneme požadavek, aby bylo vzdělání použitelné v reálném světě?
5. Lze Newmanovu „cultivation of mind“ přeložit do jazyka kompetencí, aniž by se změnil její smysl?
6. Kdo je oprávněn určovat, které kompetence budou potřebné pro budoucnost, kterou z principu nemůžeme znát?
7. Je schopnost pracovat s věděním vyšší hodnotou než vědění samo, nebo tato otázka vytváří falešnou opozici?
8. Jak by oba texty hodnotily současnou univerzitu: jako instituci vzdělanosti, nebo jako instituci přípravy k budoucímu jednání?

Poznámka k interpretaci

Pro seminář doporučuji výslovně upozornit, že OECD není čistým zastáncem utilitarismu ani úzkého skills-based modelu: Learning Compass zahrnuje znalosti, postoje i hodnoty a jeho cílem je individuální a kolektivní well-being. Stejně tak Newman nepopírá praktické plody vzdělání. Skutečná osa sporu proto neleží mezi „vědění“ a „dovednostmi“, nýbrž mezi vnitřním ospravedlněním vzdělání a jeho ospravedlněním prostřednictvím schopnosti budoucího jednání. Tato formulace zabraňuje karikování obou pozic.

Prameny a další četba

Newman, J. H. (1852/1873). The Idea of a University. Discourse V: Knowledge Its Own End; Discourse VI: Knowledge Viewed in Relation to Learning.

OECD. (2019). OECD Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030. Concept Note.

OECD. (2025). OECD Teaching Compass: Reimagining Teachers as Agents of Curriculum Changes. OECD Education Policy Perspectives, No. 123.